

Marek Chyliński

DZIENNIKARZE JAKO KATEGORIA ZAWODOWA W ŚWIETLE ZMIAN PRZEPISÓW PRAWA PRASOWEGO, POSTULATÓW ŚRODOWISK ZARZĄDZAJĄCYCH MEDIAMI I PRÓB WPROWADZENIA OGRANICZEŃ KORPORACYJNYCH

SŁOWA KLUCZE: zawód dziennikarza – dziennikarz zawodowy – status prawny i ekonomiczny dziennikarza – prawo prasowe – korporacje zawodowe dziennikarzy

KEY WORDS: journalistic profession – professional journalists – legal and economic status of journalist – press law – professional corporations of journalists

Abstract

JOURNALISTS AS A PROFESSIONAL CATEGORY IN THE CONTEXT OF THE PRESS LAW CHANGES, POSTULATES OF MEDIA MANAGEMENT GROUPS AND ATTEMPTS TO INTRODUCE CORPORATE LIMITS

Journalism, belonging to a group of creative professions, should emphasize the following categories: social status and required qualifications, personal space, and professional, corporate and public-legal loads. Based on these factors, this study attempts to identify identity, legal and economic status as well as the responsibilities of the members of the community of professional journalists. It has been established that a journalist is a person who works intellectually over the material collection, creating texts, broadcasts, programs, internet publications. At the same time, this person remains in a stable relationship with the editors.

Taken in mid-2012, the amendment to the Press Law takes into account the elements of the legal and economic status of the journalistic profession. Furthermore, the article defines journalism as a modern professional category in the context of European legislation, national as well as environmental discussion of journalists and publishers associated with the changes in the perception of journalism.

Zdefiniowanie zawodu dziennikarza w kategoriach prawnych i ustaleń socjologicznych nie jest zadaniem łatwym, gdyż dziennikarstwo – przynależąc do profesji twórczych – powinno być rozpatrywane na podstawie przynajmniej trzech kategorii: status i wymagane kwalifikacje, obszar działalności osobistej, zawodowej i korporacyjnej, a także obciążenia publiczno-prawne. Pomimo bogatej literatury przedmiotu, reprezentowanej przez prace Janusza Barty, Izabeli Dobosz, Bogdana Michalskiego i Jacka Sobczaka, wciąż brakuje jednoznacznego określenia zakresu pojęcia „zawodu dziennikarza” i precyzyjnego kategoryzowania tej grupy zawodowej, co uwidacznia się w sytuacjach koniecznych i nagłych, tak jak w roku 2007, gdy w życie wchodziła ustawa lustracyjna obejmująca dziennikarzy, czy obecnie, gdy trwają prace nad nowelizacją ustawy o prawie prasowym. Źródłem wielu nieporozumień jest używanie wymiennie w odniesieniu do dziennikarstwa pojęć zawodu, zajęcia i profesji, co wynika z tego, że znaczną część środowiska dziennikarskiego tworzą ludzie wykonujący jednocześnie inne zawody lub profesje oraz traktujący dziennikarstwo jako dodatkowe zajęcie. Osobny problem stanowi fakt, że coraz większą część środowiska dziennikarskiego tworzą dziennikarze nieetatowi, i jest to zjawisko ogólnosiwiatowe¹. Całkowicie nowe wyzwania definicyjne wiążą się natomiast ze zmianami sposobów komunikowania wywołanymi pojawieniem się i rozwojem nowych mediów oraz takich pojęć, jak dziennikarz obywatelski, dziennikarz uczestniczący, obywatel reporter – pojęć, które *de facto* sankcjonują i czynią nieodwracalnym pełne otwarcie zawodu dziennikarskiego. W artykule podjęta zostanie próba przedstawienia dziennikarza jako współczesnej kategorii zawodowej w świetle uregulowań europejskich, krajowych, a także na tle środowiskowej dyskusji, toczącej się od dwóch dekad, a dotyczącej wykonywania zawodu dziennikarza, samorządu zawodowego dziennikarzy oraz metamorfozy dziennikarstwa, wywołanej przez rozwój technologii cyfrowych w mediach i komunikowaniu. Brak powszechnie akceptowanej definicji dziennikarza, a nawet jednolitych kryteriów wyodrębniających tę grupę zawodową powoduje niemałe problemy w określeniu jej liczebności, przy czym rozbieżności sięgają nawet 10 tysięcy osób! Zrozumiałe jest zatem, że problem tożsamości, statusu zawodowego i charakterystyki pełnoprawnego członka społeczności zawodowej dziennikarzy jest istotny i zasługuje na omówienie w obliczu zapowiadanych zmian prawa oraz wynikających z tego konsekwencji dla tej grupy zawodowej.

¹ Międzynarodowa Federacja Dziennikarzy (FIJ) zwróciła uwagę, że w wielu krajach freelancerzy przestali być zjawiskiem nietypowym, jeżeli chodzi o formy zatrudnienia dziennikarzy podejmujących pracę w mediach, a wręcz stanowią oni grupę dominującą. Znalazło to swój wyraz w przygotowanej przez FIJ Karcie Freelancera, której zamysłem było „ucywilizowanie” warunków współpracy „wolnego strzelca” z redakcją przez określenie wzajemnych praw i obowiązków, The International Federation of Journalists, <http://www.ifj.org/en/pages/freelance-rights-1> [odczyt: 26.03.2012].

Dziennikarstwo jako zawód

Międzynarodowa Organizacja Pracy, a w ślad za nią także Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej określają zawód, jako

[...] zbiór zadań (zespół czynności) wyodrębnionych w wyniku społecznego podziału pracy, wykonywanych stale lub z niewielkimi zmianami przez poszczególne osoby i wymagających odpowiednich kwalifikacji (wiedzy i umiejętności) zdobytych w wyniku kształcenia lub praktyki².

Wykonywanie zawodu wiąże się – według kryteriów MOP – z osiąganiem dochodów. Powyższa definicja została uwzględniona przy opracowywaniu i wdrażaniu międzynarodowej oraz polskiej klasyfikacji zawodów i specjalności (KZiS), a zawód dziennikarza otrzymał międzynarodowy kod 245101. Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy z 8 marca 2000 roku jako dziennikarza nakazuje traktować „każdą osobę prawną lub fizyczną, która jest regularnie lub profesjonalnie zaangażowana w zbieranie i rozpowszechnianie informacji dla masowego odbiorcy za pośrednictwem środków społecznego przekazu³”. Zawód dziennikarza spełnia wszelkie kryteria profesji i w zasadzie może być z nią identyfikowany, gdyż po pierwsze – wymaga wysoko wyspecjalizowanej wiedzy, zazwyczaj uzyskiwanej w trakcie długotrwałej edukacji, obejmującej aspekt teoretyczny i doświadczenie praktyczne, po wtóre – jego wykonywanie wiąże się z przestrzeganiem określonych reguł postępowania, po trzecie – charakteryzuje się statusem społecznym, a więc pozycją przypisaną lub zajmowaną przez reprezentujące go jednostki (profesjonalistów), wreszcie po czwarte – regułą jest wykonywanie tego zawodu osobiście i samodzielnie. Kryteria te w zasadzie pozwalają zaliczyć dziennikarstwo do kategorii wolnych zawodów, choć samo pojęcie „wolnego zawodu” funkcjonuje w języku normatywnym w ograniczonym zakresie, a ustawa o podatku osobistym od osób fizycznych z dnia 26 lipca 1991 roku nie wymienia dziennikarzy wśród zawodów, których przedstawiciele osiągają dochody z wykonywania wolnego zawodu⁴. Dodatkowym argumentem przemawiającym za zaliczeniem dziennikarstwa do wolnych zawodów jest wykonywanie działalności (świadczenie usług) o charakterze niematerialnym obejmujących działalność zawodową⁵. Ponadto twórczość dziennikarska, mająca charakter intelektualny, może więc obejmować utwory w rozumieniu prawa autorskiego, w tym zwłaszcza artykuły publicystyczne, komentarze, felietony, reportaże, programy telewizyjne i audycje radiowe (patrz tabela 1).

² Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Klasyfikacja zawodów i specjalności, <http://www.mpips.gov.pl> [odczyt: 26.03.2012].

³ M. Zaremba, *Prawo prasowe, ujęcie praktyczne*, Warszawa 2007, s. 32.

⁴ W artykule 14a Ustawy z 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych wymieniana są takie wolne zawody, jak: lekarze, technicy dentyści, felczerzy, położne i pielęgniarki, prawnicy, ekonomiści, inżynierowie, architekci, technicy budowlani, geodeci, rzecznicy patentowi, tłumacze i księgowi, ale nie są wymieniani dziennikarze. Ustawa z 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (tekst jedn.: Dz.U. nr 14 poz. 176, z późn. zm.).

⁵ K. Wojtczak, *Pojęcie wolnego zawodu w świetle prawa*, „Studia Prawnicze” 1997, nr 3–4.

Tabela 1. Klasyfikacja zawodów i specjalności – opis zawodu dziennikarza

Nazwa	Dziennikarz
Kod	245101
Synteza	Uczestniczy w procesie komunikacji społecznej, publikując w środkach masowego przekazu artykuły, reportaże, wywiady, komentarze, felietony; przekazuje informacje o faktach, wydarzeniach, opiniach i poglądach interesujących opinię publiczną lub w celu wywarcia na nią wpływu, utrzymuje kontakty z instytucjami życia społeczno-politycznego, gospodarczego i kulturalnego, przygotowuje i redaguje materiały przeznaczone do publikacji.
Zadania zawodowe	<ul style="list-style-type: none"> – zbieranie i przekazywanie informacji i wiadomości o faktach, wydarzeniach, poglądach i opiniach interesujących opinię publiczną – opracowywanie, selekcja i redagowanie tekstów – utrzymywanie kontaktu z instytucjami życia społeczno-politycznego, gospodarczego i kulturalnego – przeprowadzanie rozmów i wywiadów oraz opracowywanie ich w formie gotowej do publikacji – adiustacja tekstów przeznaczonych do publikacji – opracowywanie depeš agencyjnych i innych materiałów do publikacji – opracowywanie koncepcji lub linii programowej środków masowego przekazu – współpraca z grafikami, fotoreporterami i działem technicznym, w celu nadania odpowiedniego kształtu graficznego i wizualnego materiałom przeznaczonym do publikacji – utrzymywanie kontaktu z odbiorcami (czytelnikami, słuchaczami) w celu poznania ich zainteresowań i opinii lub wpływania na nią – uczestniczenie w dialogu społecznym na ważne i aktualne tematy, kształtowanie postaw sprzyjających przestrzeganiu demokratycznych reguł życia społecznego i politycznego

Źródło: Klasyfikacja zawodów i specjalności, http://www.praca.gov.pl/pages/klasyfikacja_zawodow2.php [odczyt: 30.02.2012].

Dziennikarze pracują na etacie albo są wolnymi współpracownikami prasy, radia, agencji informacyjnych czy służb prasowych, aczkolwiek mogą też działać w komórkach prasowych firm, związków i organów administracji. Gdyby za dziennikarzy uznawać tylko tych, dla których jest to jedyny zawód, wtedy nazbyt zacieśnilibyśmy grono rozważanych osób. [...]

Do niezależnych współpracowników, przeciwstawionych dziennikarzom etatowym, zalicza się tych wszystkich, którzy płacę otrzymują w formie honorarium, przy czym mogą oni być wynajmowani do określonych zadań albo działać całkowicie samodzielnie⁶.

Dziennikarstwo jako zawód twórczy

Wśród kilkunastu zgłoszonych po roku 1989 projektów prawa prasowego większość wiąże wykonywanie zawodu dziennikarza z pozostawieniem jego podmiotów w stosunku pracy, a dodatkowo z wymogiem twórczej działalności o indywidualnym charakterze. O ile pierwsze wiązać należy z kategorią etatu, jaki w połowie lat

⁶ M. Kunczik, A. Zipfel, *Wprowadzenie do nauki o dziennikarstwie i komunikowaniu*, Warszawa 2000, s. 68.

osiemdziesiątych XX wieku, a więc w momencie gdy tworzono ustawę o prawie prasowym, był w koncesjonowanych przez państwo redakcjach standardem, o tyle interpretacja dziennikarstwa jako profesji twórczej wypływa z samej istoty doktryny prawa autorskiego, nadającej twórczości dwie nierozłączne cechy – oryginalność i indywidualność. Dziennikarstwo zatem, jako kategoria zawodowa, powinno cechować się charakterem twórczym i zindywidualizowanym. Taka interpretacja skutkuje jednak pewnymi konsekwencjami, a mianowicie oznacza, że na marginesie tej grupy zawodowej znajdzie się znaczna liczba osób, których praca nie wiąże się przedmiotowo z powstawaniem utworów, i podmiotowo z przynależnością do kategorii twórców. Twórcami zatem nie są osoby przygotowujące proste informacje prasowe, pozbawione cech twórczości w rozumieniu prawa autorskiego, a więc na przykład depeszowcy, odbierający, selekcjonujący i opracowujący komunikaty agencji prasowych, researcherzy zbierający i weryfikujący fakty i dane, redaktorzy techniczni i inni pracownicy mediów. Podstawą twórczości jest bowiem kreatywność, oryginalność oraz indywidualny, osobisty charakter aktywności, a jej rezultat – utwór, jest odbiciem osobowości konkretnego twórcy.

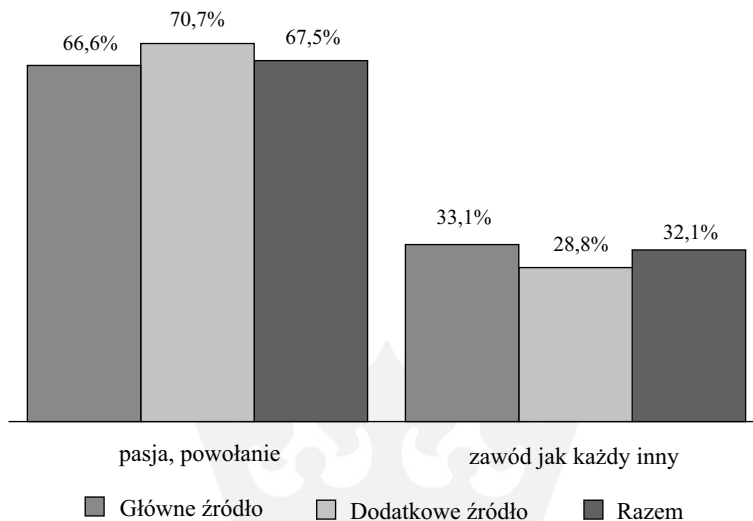
Zawody twórcze zostały zaliczone do drugiej grupy spośród grup głównych, skupiających przedstawicieli tak zwanych *Professionals*, od których wymaga się posiadania czwartego najwyższego poziomu kwalifikacji i umiejętności (według *The International Standard Classification of Occupations* ISCO) oraz najwyższej, szóstej lub siódmej kategorii edukacji formalnej lub jej odpowiedników (według *International Standard Classification of Education*– ISCED), respektowanych przez Międzynarodową Organizację Pracy.

Dziennikarze znaleźli się wraz z przedstawicielami innych zawodów twórczych w grupie o numerze 245, określanej jako *Writers and creative or performing artists*.

Dziennikarz jako masowy komunikator

Klasyczny obraz dziennikarstwa, który chętnie kreują sami dziennikarze, utożsamia zadania dziennikarzy jako grupy zawodowej z zadaniami publicznych komunikatorów, samodzielnie zbierających, opracowujących i dostarczających obiektywnych informacji oraz pozostawiających odbiorcom pełną swobodę interpretacji i osądu⁷. Z tak pojmowaną rolą zawodową dziennikarzy skorelowane są dwie normatywne postawy, jakie przyjmują dziennikarze w zależności od systemu medialnego, kręgu kulturowego, tradycji, lecz także osobistych wyborów i preferencji światopoglądowych. Pierwsza z nich to postawa neutralnego i obiektywnego pośrednika w przekazywaniu informacji, druga – społecznie zaangażowanego adwokata spraw

⁷ Na założeniu, że możliwe jest całkowite oddzielenie informacji od komentarza, oparta jest liberalna doktryna prasowa sformułowana w połowie lat pięćdziesiątych XX w. przez Sieberta, Schrama i Petersona. Zob. F.S. Siebert, T. Schramm, W. Petereson, *Four Theories of the Press. The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility, and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do*, Chicago 1984, s. 60–62.

Wykres 1. Rozumienie zawodu dziennikarza wśród osób, dla których dziennikarstwo stanowi główne i dodatkowe źródło dochodu

Źródło: *Zawód: dziennikarz. Raport z analizy ankiet*, Studio Badań Marketingowych Profile, Kraków 2011.

publicznych. Jak zauważają Michael Kunczik i Astrid Zipfel, w literaturze pojęcie „komunikator” jest często używane jako synonim całej organizacji mediów i obejmowane są nim w takim przypadku wszystkie osoby oraz grupy, które przekazują odbiorcom informacje, sugestie i przekonania, albo w takim przekazywaniu uczestniczą⁸. Ta bardzo rozległa interpretacja nakazywałaby więc zaliczyć do grona „komunikatorów” nie tylko niemal wszystkich pracowników redakcji, lecz także osoby zaangażowane w kolportaż, przesyłanie sygnału radiowego lub telewizyjnego czy usługi medialne świadczone drogą elektroniczną. Definicja dziennikarstwa byłaby tym samym znacznie węższa od definicji „komunikatora”. Jednocześnie jednak sami dziennikarze nie dość skutecznie przeciwstawiają się tendencjom do identyfikowania się różnych grup zawodowych z dziennikarstwem (moderatorzy, researcherzy, edytorzy, dokumentaliści). Analizując indywidualny i zbiorowy charakter współczesnych przekazów, Tomasz Goban-Klas przywołuje socjologiczną definicję komunikatora zawodowego Jeremy’ego Tunstalla:

[...] są to wszyscy merytoryczni pracownicy zatrudnieni w środkach masowych, którzy pracują przy wyborze, kształtowaniu i przygotowywaniu programów, opowieści oraz innych przekazów w celu ich transmisji do publiczności⁹.

⁸ M. Kunczik, A. Zipfel, dz.cyt., s. 67.

⁹ T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe*, Warszawa 2005, s. 175.

Z zagadnieniem instytucjonalizacji komunikowania masowego wiąże się służebna pozycja dziennikarza wobec społeczeństwa i państwa, określona w polskim prawie prasowym w art. 10 ust. 1. Z przepisu tego wynika jasno, że ustawodawca, określając zadania dziennikarza, oprócz kryteriów profesjonalnych wziął pod uwagę elementy misji, szczególnego powołania i roli społecznej. Komunikator zawodowy pozostaje bowiem pod wpływem oddziaływania instytucji, w której pracuje, oraz publiczności, dla której pracuje. Czasami te oddziaływania są niezgodne, wówczas rodzą konflikty wewnętrzne. Jak zauważa Jacek Sobczak, ustawodawca zdaje się dopuszczać możliwość powstania konfliktu interesów między służbą państwu a służbą społeczeństwu, choć cele państwa jako organizacji nie powinny być w ustroju demokratycznym sprzeczne z aspiracjami obywateli tego państwa, a więc z dążeniami społeczeństwa¹⁰.

Osoby, dla których dziennikarstwo stanowi główne źródło dochodu, postrzegają ten zawód jako oparty na pasji i powołaniu (66,6%), zaś ci, którzy traktują go jako źródło dodatkowe, nieco częściej wskazują na te czynniki (70,7%). Jedna trzecia badanych uważa dziennikarstwo za zawód jak każdy inny. Próba 830 osób.

Zawód dziennikarza w Polsce międzywojennej

Wkrótce po odzyskaniu niepodległości przez państwo polskie w roku 1918, dziennikarze zdali sobie sprawę, że jedynie ustawa dziennikarska może stać się formułą prawną zdolną nie tylko objąć i uwzględnić specyfikę tego zawodu, lecz przede wszystkim unormować stosunki pracy panujące w jego obrębie. Konsekwencją narastającej wśród dziennikarzy świadomości odrębności kanonu zawodowego był pierwszy projekt ustawy regulującej zawodowy status dziennikarzy, zgłoszony przez przedstawicieli środowiska w 1928 roku. Definiował on dziennikarza jako osobę, która

[...] stale i zawodowo współdziała w ujmowaniu i formułowaniu materiału redakcyjnego, przeznaczonego do umieszczenia w dzienniku lub czasopiśmie o charakterze dziennika, wydawanym co najmniej dwa razy w tygodniu, o ile zawód ten jest wyłącznym lub co najmniej głównym źródłem jego utrzymania¹¹.

Dziennikarz przed 1939 rokiem, jak pisze Daria Nałęcz, to

[...] osoba systematycznie i trwale zbierająca, pisząca, redagująca, oceniająca lub przygotowująca do publikacji materiały informacyjne i publicystyczne w prasie, agencji, radiu, utrzymująca się z tych zajęć, na ich podstawie oceniana przez społeczeństwo, identyfikująca się z wykonywaną pracą¹².

Jan Mokrzycki dowodził w styczniu 1937 roku na łamach „Prasy”, organu Polskiego Związku Wydawców, że przybliżona liczebność szeregów dziennikarskich

¹⁰ J. Sobczak, *Prawo prasowe. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 330.

¹¹ D. Nałęcz, *Zawód dziennikarza w Polsce 1918–1939*, Warszawa–Łódź 1982, s. 63.

¹² D. Nałęcz, dz.cyt., s. 63.

waha się na poziomie 1100 osób, a w rok później Związek Dziennikarzy Rzeczypospolitej Polskiej (ZDRP) w piśmie do ministra pracy i opieki społecznej stwierdził, iż zawodowych dziennikarzy, odpowiadających definicji umowy zbiorowej, było w Rzeczypospolitej 1220, z czego 80 procent należało do Związku¹³. Miana dziennikarza odmawiano zatrudnionym w dziennikach fotoreporterom, felietonistom, stenografom, stenotypistom, korektorom, a także innym osobom zajmującym się pracą pomocniczą, np. dostarczającym informacji. Zastrzeżono, że dziennikarzami nie są również akwizytorzy ogłoszeniowi. Zawodowi dziennikarze pracowali tylko w pismach codziennych, i to nie we wszystkich. Kadra dziennikarzy profesjonalistów powiększyła się nieco dopiero wraz ze wzrostem liczby jednocześnie wydawanych pism codziennych, czyli od połowy lat dwudziestych. Wieloletnie wysiłki zmierzające do przyjęcia jednolitych regulacji zakończyły się podpisaniem w lutym 1938 roku układu zbiorowego, którego art. 3 definiował pojęcie dziennikarza:

Par. 1. Dziennikarzem w rozumieniu układu niniejszego jest ten kto: 1. Stale i zawodowo trudni się publicystyką, zbieraniem, opracowywaniem lub ocenianiem materiału przeznaczonego do umieszczenia w wydawanym w Polsce dzienniku lub codziennym biuletynie informacyjnym agencji prasowej, jeżeli praca ta jest wyłączną lub główną podstawą jego zarobku. 2. Posiada obywatelstwo polskie i korzysta w pełni z praw cywilnych i obywatelskich. 3. Jest niekazytelnego charakteru. 4. Odbył aplikację dziennikarską.

Par. 2.1. Nazwa dziennikarza i prawo do figurowania w rejestrze przysługuje również wydawcy dziennika lub właścicielowi agencji prasowej, jeśli wykonuje lub wykonywał czynności wymienione w artykule 3 par. 1 pkt 1 przynajmniej przez lat trzy i odpowiada warunkom art. 3 par. 1 pkt 2, 3.

Pkt 2. Nie przestaje być dziennikarzem osoba zatrudniona zawodowo i stale w dzienniku zagranicznym lub dzienniku radiowym, w służbie prasowej urzędów i instytucji państwowych, samorządowych i społecznych lub w czasopiśmie ukazującym się raz w tygodniu lub rzadziej, o ile uprzednio nabyła prawo do używania nazwy dziennikarza.

Pkt 3. Nie przestaje być dziennikarzem ten, kto utracił chwilowo zajęcie, nie będąc pozbawiony we właściwym trybie kwalifikacji dziennikarza; wszakże po upływie 3 lat niewykonywania czynności zawodowych dziennikarz może być skreślony z rejestru dziennikarzy. Przy ponownym wpisaniu odbywanie aplikacji dziennikarskiej nie jest wymagane.

Przytoczone powyżej rozwiązania normatywne dotyczące dziennikarzy niewątpliwie były znane twórcom zgłaszanych w minionej dekadzie projektów korporacyjnych, które zostaną omówione w dalszej części artykułu. Zwłaszcza kryteria wymienione w punkcie 1. wskazują na „dziennikarza zawodowego”, który uprawia swój zawód systematycznie i trwale, odbył aplikację zawodową, przestrzega profesjonalnych standardów, w tym moralnych, nie został pozbawiony prawa wykonywania zawodu. A skoro odwołano się do tradycji, to omawiając status dziennikarza, warto w tym miejscu przypomnieć ciekawą prawnie instytucję redaktora odpowiedzialnego, czyli dziennikarza, którego można było postawić przed sądem za treści publiko-

¹³ Tamże, s. 89.

wane w gazecie lub na antenie radiowej. Tę istniejącą w przedwojennym polskim prawie prasowym tradycję zmienił dopiero dekret podpisany przez Prezydenta RP 21 listopada 1938 roku, wprowadzający wiele zmian na niekorzyść prasy i dziennikarzy. Nowe prawo ustanawiało między innymi odpowiedzialność redaktora rzeczywistego i zwiększało liczbę osób, które nie posiadały uprawnień do pełnienia tej funkcji. Dekret utrzymywał w mocy przepisy dekretu z 10 maja 1927 roku o solidarnej odpowiedzialności majątkowej dużego zespołu osób, zaostrzał kary pieniężne wobec dziennikarzy, redaktorów, wydawców, ale także pracowników technicznych redakcji, współpracujących przy wydawaniu czasopism.

Dziennikarz w prawie prasowym

W art. 7 ust. 2 pkt 5 ustawy o prawie prasowym zdefiniowano, że: „dziennikarzem jest osoba zajmująca się redagowaniem, tworzeniem lub przygotowywaniem materiałów prasowych, pozostająca w stosunku pracy z redakcją albo zajmująca się taką działalnością na rzecz i z upoważnienia redakcji”¹⁴. Widać wyraźnie, że przepis ten łączy koncepcję zawodu dziennikarza wynikającą ze stosunku pracy z koncepcją faktycznego wykonywania zawodu, tzn. publikowania w środkach komunikowania masowego¹⁵.

Skoro dziennikarz „zajmuje się” wymienioną w definicji działalnością, to nie jest nim ten, kto działa w mediach sporadycznie, np. poproszony przez redakcję o przygotowanie komentarza pisarz lub autor „gościnnego” felietonu, a także nie jest nim ekspert wypowiadający się regularnie w danej dziedzinie. Jednym z kluczowych elementów składających się na pojęcie zawodu, obok kwalifikacji i uzyskiwania dochodów, jest bowiem „trwały” charakter wykonywanej pracy. Używając określenia „zajmuje się”, ustawodawca celowo wyeliminował z grupy zawodowej dziennikarzy osoby, których działania w prasie mają incydentalny bądź epizodyczny charakter. Autor, który nie jest związany z konkretną redakcją stosunkiem pracy ani nie działa systematycznie na jej rzecz i z jej upoważnienia, nie jest więc dziennikarzem w rozumieniu polskiego prawa i wydaje się, że kwestia tego, czy publikuje swoje materiały systematycznie lub nie, jest rozstrzygająca. Proponowany w prawie prasowym sposób definiowania zawodu, choć niedoskonały, pozwala jednak zakwalifikować do grona dziennikarzy również nieetatowych współpracowników redakcji, dostarczających do publikacji materiały prasowe, co jest tym bardziej istotne, że w kontekście odpowiedzialności prawnej za publikację nie ma znaczenia rodzaj umowy, jaką autor jest związany z redakcją, a dziennikarzem jest każdy autor utworu opublikowanego przez środki przekazu¹⁶. Rodzaj umowy łączącej autora z redakcją może mieć natomiast znaczenie, jeżeli chodzi o zadania i obowiązki dziennikarza, które precyzuje prawo

¹⁴ Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. z 1988 r. nr 5 poz. 24, z późn. zm.).

¹⁵ J. Barta, I. Dobosz, *Prawo prasowe*, Kraków 1989, s. 36.

¹⁶ T. Kononiuk, B. Michalski, *Problemy prawne zawodu dziennikarskiego*, Warszawa 1998, s. 12.

prasowe. Wskazując, że jego zadaniem jest służba społeczeństwu i państwu, zaś obowiązkiem działanie zgodne z etyką zawodową i zasadami współżycia społecznego, w granicach określonych przepisami prawa, ustawodawca nakłada na dziennikarzy obowiązek działania zgodnego z zasadami bez względu na stosunek prawny łączący go z wydawcą. Źródłem nieporozumień może być natomiast treść art. 10 prawa prasowego, zgodnie z którym dziennikarz „w ramach stosunku pracy ma obowiązek realizowania ustalonej w statucie lub regulaminie redakcji, w której jest zatrudniony, ogólnej linii programowej tej redakcji”. Oznacza to, że działalność dziennikarza sprzeczna z linią programową redakcji jest naruszeniem obowiązków pracowniczych i może stać się powodem rozwiązania stosunku pracy¹⁷. Czy zatem współpracownicy zbierający materiały na własną rękę z przeznaczeniem dla danej redakcji lub osoby samozatrudnione, tj. świadczące usługi na rzecz wydawcy jako przedsiębiorcy prowadzący własną działalność gospodarczą, także powinni kierować się linią programową redakcji, na rzecz której działają? W świetle definicji dziennikarza zawartej w art. 7 prawa prasowego odpowiedź jest twierdząca, zaś szef redakcji lub wydawca, który uzna, że doszło do naruszenia tych obowiązków, może nie zawrzeć kolejnej lub nie odnowić umowy o dzieło bądź zlecenia z takim dziennikarzem.

Biorąc pod uwagę rzeczywisty wpływ osoby na opublikowanie bądź nieopublikowanie materiału prasowego oraz odmienną odpowiedzialność prawną za publikację, prawo prasowe wymienia osobę redaktora. Pełni on podwójną rolę: jako dziennikarz redaguje, tworzy lub przygotowuje materiały prasowe, a jako osoba odpowiedzialna według zasad podziału pracy i statutu redakcji, podejmuje decyzje co do publikacji¹⁸.

Zawód dziennikarski w projektach nowelizacji prawa prasowego

W projekcie ustawy o zmianie ustawy Prawo prasowe z dnia 26 stycznia 1984 roku¹⁹, który w założeniu miał przede wszystkim dostosować przepisy ustawy do zmian ustrojowych, jak i znowelizować przepisy utrudniające oraz krępujące działalność prasową, nie ma istotnych zmian dotyczących statusu dziennikarza. Zgodnie z zaproponowaną w art. 7 ust. 2 pkt 5 „definicją dziennikarza” przyjęto, że „dziennikarzem jest osoba zajmująca się redagowaniem, tworzeniem lub przygotowaniem materiałów prasowych na rzecz i z upoważnienia redakcji, pozostająca z redakcją w stosunku pracy lub działająca na podstawie umowy cywilnoprawnej”. Celem projektowanej zmiany było rozszerzenie możliwości zatrudnienia dziennikarzy nie tylko na podstawie umowy o pracę, którą regulują przepisy ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 1998 r. nr 21 poz. 94, z późn. zm.), lecz także

¹⁷ J. Sobczak, *Prawo prasowe. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 388.

¹⁸ Por. *Prawo mediów*, J. Barta, R. Markiewicz, A. Matlak (red.), Warszawa 2008, s. 113; T. Kononiuk, B. Michalski, dz.cyt., s. 13.

¹⁹ Ustawa o zmianie ustawy Prawo prasowe, Projekt z dnia 8 grudnia 2010 r., <http://bip.mkidn.gov.pl/pages/legislacja/archiwum/projekty-ustaw.php> [odczyt: 12.02.2012].

na podstawie umowy cywilnoprawnej uregulowanej w ustawie z dnia z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 1964 r. nr 16 poz. 93, z późn. zm.). Zgodnie z funkcjonującymi zasadami rynku pracy dziennikarz może zawrzeć z redakcją zarówno umowę o pracę, jak i umowę cywilnoprawną. Dotychczas obowiązująca w ustawie definicja „dziennikarza” zakładała, że „dziennikarzem jest osoba zajmująca się redagowaniem, tworzeniem lub przygotowywaniem materiałów prasowych, pozostająca w stosunku pracy z redakcją albo zajmująca się taką działalnością na rzecz i z upoważnienia redakcji”. O ile stwierdzenie, iż dziennikarzem jest osoba pracująca intelektualnie nad tworzeniem prasy i jednocześnie pozostająca w stosunku pracy z redakcją (wydawcą) – nie budzi wątpliwości, o tyle nadal źródłem nieporozumień jest występujące w dotychczas obowiązującej ustawie sformułowanie o zajmowaniu się działalnością dziennikarską „na rzecz i z upoważnienia redakcji”²⁰. Oznacza to, że mianem dziennikarza można by określić każdą osobę, chociażby tę, która doraźnie zajmowała się „przygotowywaniem materiałów prasowych”. Jest to kontrowersyjne stwierdzenie, ponieważ w rezultacie osoba przepisująca jedynie teksty również mogła używać tytułu dziennikarza. Celem projektowanej nowelizacji było usunięcie powyższych wątpliwości poprzez dookreślenie w art. 7 ust 2 pkt 5 ustawy definicji dziennikarza (patrz tabela 2).

Forma przekazu, jakim jest blog, sama w sobie nie dyskwalifikuje jej jako materiału prasowego w rozumieniu pkt 4 ust. 2 art. 7 ustawy Prawo prasowe. Wystarczy, aby osoba prowadząca blog w Internecie robiła to na podstawie umowy z określoną redakcją, a potocznie nazywana blogerem, faktycznie stanie się dziennikarzem.

Licencja dla dziennikarza

Paradoksem minionych dwóch dekad jest to, że próby reglamentowania koncesjonowania, czy też wprowadzenia cenzusowych ograniczeń wykonywania zawodu dziennikarskiego podejmowane były przez środowiska dziennikarskie od chwili, kiedy zniknęły polityczne i formalne bariery uprawiania dziennikarstwa, czyli po 1990 roku. Podkreśliśmy, że próby te okazywały się bezskuteczne, a pierwsze projekty ograniczeń zgłaszały środowiska skupione wokół Stowarzyszenia Dziennikarzy RP, a następnie wokół reaktywowanego w 1989 r. Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich. W wysuwanych propozycjach zmian akcentowano przede wszystkim aspekty wykształcenia, kwalifikacji zawodowych i etyczno-moralnych, a więc jakości mediów i dziennikarstwa w demokratycznym łańdźcu społecznym.

Środowiskowe postulaty próbował połączyć projekt ustawy o zawodzie dziennikarza, przygotowany przez Jacka Sobczaka i Jędrzeja Skrzypczaka z Zakładu Systemów Prasowych i Prawa Prasowego UAM w Poznaniu, którego patronem i politycznym orędownikiem był marszałek Senatu Longin Pastusiak. Wprowadzając

²⁰ Ustawa o zmianie ustawy... Uzasadnienie, s. 6, <http://bip.mkidn.gov.pl/pages/legislacja/archiwum/projekty-ustaw.php> [odczyt: 27.03.2012].

Tabela 2. Definicja zawodu dziennikarza w projektach przygotowanych przez Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich, partię Prawo i Sprawiedliwość, Izbę Wydawców Prasy, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Obowiązująca ustawa	Projekt ustawy SDP	Projekt nowelizacji IWP	Projekt nowelizacji PIS	Projekt nowelizacji MKIDN
<p>Art. 7 ust. 5</p> <p>Dziennikarzem jest osoba zajmująca się redagowaniem, tworzeniem lub przygotowaniem materiałów prasowych, pozostająca w stosunku pracy z redakcją albo zajmująca się taką działalnością na rzecz i z upoważnienia redakcji</p>	<p>Projekt ustawy SDP</p> <p>Dziennikarz licencjonowany – osoba fizyczna trudniąca się we własnym imieniu albo z upoważnienia wydawcy lub nadawcy działalnością prasową o charakterze twórczym, która uzyskała licencjat potwierdzony dyplomem publicznej lub niepublicznej uczelni wyższej</p> <p>Dziennikarz zawodowy – osoba fizyczna, która udokumentuje co najmniej czteroletni okres wykonywania we własnym imieniu albo z upoważnienia wydawcy lub nadawcy działalności prasowej o charakterze twórczym i uzyskała co najmniej licencjat</p> <p>Pracownik redakcji (media worker) – osoba fizyczna zajmująca się gromadzeniem i zestawianiem prostych informacji prasowych oraz wykonywaniem prac administracyjnych, technicznych lub organizacyjnych na podstawie upoważnienia udzielonego przez wydawcę, nadawcę lub działającego w ich imieniu redaktora wydawniczego. Pracownikiem redakcji może być w szczególności praktykant, stażysta, a także inna osoba ubiegająca się o status dziennikarza licencjonowanego lub zawodowego albo wykonująca inny rodzaj prac na rzecz tego samego wydawcy lub nadawcy</p> <p>Redaktor – dziennikarz licencjonowany lub zawodowy, któremu redaktor naczelny powierzył określoną funkcję w zakresie sprawowania nadzoru nad pracą działu redakcji lub przygotowaniem druku prasowego</p> <p>Redaktor naczelny – dziennikarz zawodowy, któremu wydawca lub nadawca powierzył nadzór nad całokształtem pracy redakcji w tym w szczególności zamawianiem, przygotowaniem i publikowaniem materiałów, organizacją pracy redakcji, sprawami finansowymi, administracyjnymi i innymi dotyczącymi reprezentacji redakcji</p>	<p>Nie ma propozycji zmian</p>	<p>Nie ma propozycji zmian</p>	<p>Projekt nowelizacji MKIDN</p> <p>Dziennikarzem jest osoba zajmująca się redagowaniem, tworzeniem lub przygotowaniem materiałów prasowych, na rzecz i z upoważnienia redakcji, pozostająca z redakcją w stosunku pracy lub działająca na podstawie umowy cywilnoprawnej</p>

Źródło: opracowanie własne.

obowiązek uzyskiwania koncesji przez wszystkich dziennikarzy zawodowych i kontrolę wykonywania tego zawodu przez organy samorządu dziennikarskiego, projekt ten obliwował jednocześnie wydawców prasy oraz właścicieli prywatnych stacji radiowych i telewizyjnych, a także mediów publicznych do zatrudniania dziennikarzy spełniających określone wymagania podmiotowe. Projektodawcy ustawy limitującej dziennikarstwo jako zawód zakładali, że przynależność dziennikarzy zawodowych do samorządu byłaby obowiązkowa. Reprezentowany przez Naczelną Radę Dziennikarzy samorząd dziennikarski miałby za zadanie prowadzenie rejestru dziennikarzy oraz monopol wydawania oficjalnych legitymacji prasowych²¹. Ta scentralizowana i rozbudowana organizacja o charakterze syndykalnym byłaby także odpowiedzialna za obliwatoryjne staże zawodowe organizowane dla adeptów dziennikarstwa. W roku 2007 korporacje dziennikarskie podjęły kolejną próbę wprowadzenia ustawowych utrudnień w dostępie do zawodu. Pomysł certyfikowania zawodu spotkał się z przychylnym przyjęciem części polityków, m.in. posła Jana Ołdakowskiego, ówczesnego szefa Sejmowej Komisji Kultury i Środków Przekazu, która właśnie rozpoczynała prace nad nowelizacją prawa prasowego.

W przygotowanym na zlecenie SDP projekcie ustawy o prawie prasowym autorstwa Joanny Taczowskiej (styczeń 2008) podzielono dziennikarzy na trzy kategorie: zawodowych, licencjonowanych i pracowników redakcji, tzw. *media workers*. Rozróżnienie to, zdaniem autorów, miało zapewnić dziennikarzowi niezależność od polityki, PR i biznesu. Próby ograniczenia w zakresie swobodnego wkraczania w obszar działalności dziennikarskiej oraz uprawiania tego zawodu napotykały przy tym zdecydowany opór międzynarodowych organizacji wydawców, takich jak Newspaper Publisher Association (ENPA) oraz European Federation of Magazine Publishers – FAEP²². Niezależne dziennikarstwo, praktykowane we wszystkich formach mediów, wliczając Internet, musi mieć – zdaniem tych organizacji – zagwarantowaną we wszystkich krajach możliwość działania i funkcjonowania bez interwencji instytucjonalnych, normatywnych i politycznych, a rządy nie powinny wprowadzać żadnych ograniczeń w zakresie swobodnego wkraczania w obszar działalności dziennikarskiej oraz uprawiania tego zawodu. Stanowisko to podziela Stefan Bratkowski, wieloletni prezes honorowy skupiającego 2,5 tys. członków Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich. Wbrew inicjatorom zmian przekonuje on, że środowisku nie jest potrzebne prawo prasowe, w tym ograniczające dostęp do profesji, bo dziennikarstwo jest zawodem otwartym i takim powinno pozostać. Sprawy sporne należy

²¹ Problem formalnych dokumentów potwierdzających wykonywanie zawodu jest szczególnie istotny dla freelancerów i dziennikarzy związanych z mediami obywatelskimi. Centrum Monitoringu Wolności Prasy Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich zwróciło się do wydawców i nadawców, by mając na uwadze dobro dziennikarza i jego informatorów, przed rozpoczęciem pracy nad tekstem formalnie niezatrudnionym dziennikarzom wydawali zlecenie. Skuteczne starania w tej kwestii podjęli dziennikarze obywatelscy współpracujący z redakcją największego internetowego dziennika wiadomości²⁴.pl.

²² Trybunał Europejski dopuszcza zakazy wykonywania zawodu dziennikarza tylko w wyjątkowych okolicznościach; zob. wyrok z 17.12.2004 r., sprawa 58 Cumpănă i Mazăre przeciwko Rumunii, skarga 33348/96 (Wielka Izba), ECHR 2004–XI, par. 115. 59.

zaś, zdaniem Bratkowskiego, pozostawić przepisom cywilnym. Także w opinii prezesa Agory S.A., Piotra Niemczyckiego, reglamentowanie zawodu dziennikarskiego jest naruszeniem wolności prasy i wolności słowa, a o tym, kto jest dziennikarzem, powinien decydować wydawca lub nadawca, ewentualnie stowarzyszenia. Zwolennicy zasady utrzymania pełnej otwartości w dostępie do zawodu dziennikarskiego przytaczają reguły obowiązujące w liberalnych modelach medialnych. W Stanach Zjednoczonych zawód dziennikarza – w przeciwieństwie do prawa, medycyny albo zarządzania – jest zawodem otwartym, niewymagającym do jego podjęcia określonego wykształcenia, spełnienia określonych procedur, potwierdzanych certyfikatami państwowymi czy korporacyjnymi. W latach dziewięćdziesiątych XX wieku amerykańskie media przyjmowały 8600 reporterów rocznie, przy czym 28,5% nowo zatrudnionych stanowili absolwenci szkół dziennikarskich²³. Wymóg posiadania dyplomu studiów dziennikarskich jest natomiast praktykowany w przypadku prestiżowych gazet, czasopism, rozgłośni radiowych i stacji telewizyjnych. Poza tym większość dziennikarzy zdobywa kolejne szczeble profesjonalnego wtajemniczenia poprzez uzupełnianie wykształcenia na studiach podyplomowych, kursach oraz przez zawodową praktykę. Liberalny stosunek w kwestii dostępu do zawodu reprezentuje Izba Wydawców Prasy, uznając, że dostęp ten powinien być w pełni otwarty (patrz tabela 3). IWP przytacza gwarancje wolności zawarte w Konstytucji oraz uznaje, że jakiegokolwiek ograniczenia w tym zakresie (np. dotyczące wykształcenia lub praktyki zawodowej) mogłyby ograniczyć rozwój prasy internetowej i lokalnej. Rozważając status dziennikarza w kontekście mediów lokalnych, warto przytoczyć także zdecydowanie negatywne stanowisko wydawców prasy wobec wydawania tytułów prasowych przez organa państwowe oraz samorządy terytorialne. Ich konkurowanie na rynku reklamowym, czy też tworzenie tuby *public relations* dla władz, jest dwuznaczne w odbiorze społecznym ze względu na finansowanie ze środków publicznych. Według członków Izby taka działalność blokuje rozwój niezależnej prasy lokalnej, zaś państwo przez odpowiednie przepisy powinno dążyć do jej ograniczenia. Czy zatem członkowie zespołów redakcyjnych wydawnictw subwencjonowanych przez samorządy lokalne mogą być traktowani jako dziennikarze? Często osobami odpowiedzialnymi za te czasopisma są rzecznicy prasowi, naczelnicy wydziałów informacji i promocji, a instytucjonalni wydawcy nie rejestrują sądownie tytułów oraz nie powołują redaktorów naczelnych. W tej sytuacji przyznanie tym osobom statusu dziennikarza ze względów oczywistych nie wchodzi w grę, i to pomimo że wydawane przez nie wydawnictwa spełniają niektóre kryteria prasy.

²³ B. Golka, *System medialny Stanów Zjednoczonych*, Warszawa 2004, s. 263.

Tabela 3. Dostęp do zawodu dziennikarskiego i niektórych funkcji redakcyjnych w projektach przygotowanych przez Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich, partię Prawo i Sprawiedliwość, Izbę Wydawców Prasy, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Obowiązująca ustawa	Projekt ustawy SDP	Projekt nowelizacji IWP	Projekt nowelizacji PiS	Projekt nowelizacji MKiDN
<p>Art. 25 ust. 2 i 3 „Redaktorem naczelnym dziennika lub czasopisma może być osoba, która ma pełną zdolność do czynności prawnych, posiada obywatelstwo polskie i nie jest pozbawiona praw publicznych”;</p> <p>„Redaktorem naczelnym dziennika lub czasopisma nie może być osoba skazana za zbrodnie przeciwko podstawowym interesom politycznym i gospodarczym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, jeżeli nie upłynął okres 10 lat od zakończenia odbywania kary, oraz osoba skazana za występki tego samego rodzaju, jeżeli nie upłynął okres 3 lat od zakończenia odbywania kary, osoba skazana za przestępstwo popełnione z niskich pobudek, a także osoba, która co najmniej trzykrotnie była karana za przestępstwa określone w ustawie – Prawo prasowe. Organ rejestrujący w uzgodnieniu z Ministrem Spraw Zagranicznych może zwolnić redaktora naczelnego od wymogu posiadania obywatelstwa polskiego”;</p>	<p>Wymóg uzyskania licencji dla dziennikarzy licencjonowanych oraz 4-letniego stażu zawodowego dla dziennikarzy zawodowych.</p> <p>Nadanie organizacji dziennikarskim wyłącznych uprawnień do potwierdzania stażu zawodowego.</p> <p>Art. 10 ust. 3 i 4. „Redaktorem naczelnym może być wyłącznie dziennikarz zawodowy, posiadający obywatelstwo polskie, posiadający pełnię praw publicznych i pełną zdolność do czynności prawnych.</p> <p>Nie może być redaktorem naczelnym:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) prawomocnie skazany za zbrodnie przeciwko interesom Rzeczypospolitej Polskiej lub zbrodnie przeciwko obronności i bezpieczeństwu Państwa; 2) prawomocnie skazany za zbrodnie albo za występki z chęci zysku lub z innych niskich pobudek; 3) skazany trzykrotnie prawomocnymi wyrokami za popełnienie przestępstwa prasowego; 4) redaktor czasopisma zawieszono, chyba że od decyzji o zawieszeniu upłynęły co najmniej dwa lata”; 	<p>Zachowanie wolnego dostępu do zawodu.</p> <p>Art. 25 ust. 2 „Redaktorem naczelnym dziennika lub czasopisma może być osoba, która ma pełną zdolność do czynności prawnych, posiada polskie i nie jest pozbawiona praw publicznych.</p> <p>3. Redaktor naczelnym odpowiada za treść przygotowywanych przez redakcję materiałów prasowych oraz za sprawy redakcyjne i finansowe redakcji w granicach określonych w statucie, regulaminie lub właściwych przepisach.</p> <p>4. Redaktora naczelnego powołuje i odwołuje właściwy wydawca lub nadawca”;</p>	<p>Nie ma propozycji zmian.</p> <p>Art. 25 ust. 3. „Redaktorem naczelnym dziennika lub czasopisma nie może być osoba skazania prawomocnym wyrokiem sądu za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, umyślne, ścigane z oskarżenia publicznego”;</p>	<p>Zachowanie wolnego dostępu do zawodu.</p> <p>W art. 25 ust. 2 i 3 otrzymują brzmienie:</p> <p>„2. Redaktorem naczelnym dziennika lub czasopisma może być osoba, która ma pełną zdolność do czynności prawnych i nie jest pozbawiona praw publicznych.</p> <p>3. Redaktorem naczelnym dziennika lub czasopisma nie może być osoba skazana prawomocnym wyrokiem sądu na karę pozbawienia wolności za przestępstwo popełnione w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie”;</p>

Źródło: opracowanie własne.

ZARZĄDZANIE, MEDIA, NOWE MEDIA

Kategoria wolnego zawodu a próby korporacyjnych ograniczeń dziennikarstwa

Trzecia koncepcja kategoryzowania zawodu dziennikarskiego (obok pozostawiania w stosunku pracy z redakcją i rzeczywistego wykonywania zawodu) wiąże się z uznawaniem za dziennikarzy wyłącznie osób stowarzyszonych w dziennikarskich korporacjach. Ta właśnie interpretacja odpowiada zwolennikom reglamentacji dostępu do zawodu dziennikarskiego, usiłującym przeforsować katalog ograniczeń podmiotowych, od których spełnienia zależałoby prawo wykonywania zawodu. O rosnących wpływach zwolenników ograniczeń zdają się świadczyć wyniki przeprowadzonych w roku 2011 badań zatytułowanych *Zawód: dziennikarz*, w których wzięło udział 830 respondentów (76,5% stanowili dziennikarze). Jako największy problem związany z funkcjonowaniem mediów w Polsce uznano wejście do zawodu nieprofesjonalistów oraz upolitycznienie zawodu²⁴. Argumentem używanym przez dziennikarskie lobby korporacyjne jest fakt, że własny samorząd zawodowy stworzyli i posiadają nie tylko adwokaci oraz notariusze, lecz także diagności laboratoryjni, weterynarze, pielęgniarki i położne, doradcy podatkowi. Wśród dziennikarzy wywołuje to pytania o własną podmiotowość, a jednocześnie stanowi bodziec do samoorganizacji.

W literaturze wskazuje się, że charakterystyczne dla wolnego zawodu jest ponoszenie bezpośredniej i osobistej odpowiedzialności za ewentualne zaniechania i szkody wyrządzone osobie trzeciej, a wynikające z wykonywania zawodu, jak również niezależność i samodzielność zawodową. Aby uzyskać zezwolenie na wykonywanie określonych czynności, niezbędna jest decyzja administracyjna lub potwierdzenie, że kandydat do zawodu spełnia określone wymagania, a w niektórych przypadkach rozstrzygająca jest zgoda zawodowego samorządu²⁵. Kwalifikacje i zaangażowanie intelektualne, osobista odpowiedzialność, użyteczność i publiczne zaufanie oraz zazwyczaj także ustrój samorządowy – wszystkie te cechy tradycyjnie charakteryzują wolne zawody. Kategoria wolnego zawodu istniała już w Konstytucji kwietniowej z roku 1935 (art. 76 ust. 1), stanowiąc, że dla poszczególnych dziedzin życia gospodarczego powołuje się samorząd gospodarczy, obejmujący izby rolnicze, przemysłowo-handlowe, rzemieślnicze, pracy, wolnych zawodów oraz inne zrzeszenia publiczno-prawne. Ustawa konstytucyjna z roku 1997 zastąpiła „wolne zawody” określeniem „zawody zaufania publicznego” (art. 17 ust. 1), a ich przedstawiciele zostali ustawowo zobowiązani do przynależności do samorządu zawodowego. Jak już wspomniano, po przełomie 1989 roku środowiska dziennikarskie kilkakrotnie podejmowały próby powołania samorządu zawodowego. Spójną, choć dalece niepełną propozycję powołania samorządu dziennikarskiego przedstawił Jan Forowicz, proponując jego powołanie na podstawie przytoczonego już przepisu konstytucyjnego,

²⁴ *Zawód: dziennikarz*, Portal SDP, 09/03/2011, <http://www.sdp.pl/wyniki-ankiety-sdp> [odczyt: 27.03.2011].

²⁵ Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r., <http://historia.pgi.pl/kwietniowa.php> [odczyt: 27.03.2011].

mówiącego o możliwości powołania poprzez ustawę samorządu zawodowego, reprezentującego osoby wykonujące zawody zaufania publicznego i sprawujące pieczę nad należyтым wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony²⁶. Zgodnie z tą propozycją dziennikarstwo jako zawód zaufania publicznego miało zostać zorganizowane na zasadach samorządu zawodowego, a przynależność dziennikarzy do samorządu byłaby obowiązkowa. Przez dziennikarza zaufania publicznego rozumie się:

- a) autorów informacji medialnych niezbędnych do świadomego uczestnictwa obywateli w życiu publicznym
- b) autorów publicystyki w mediach
- c) dziennikarzy pełniących funkcje kierownicze w mediach.

Joanna Taczkowska, której propozycja ograniczenia dostępu do zawodu dziennikarskiego, zawarta w projekcie prawa prasowego firmowanym przez SDP, spotkała się z głosami sprzeciwu i krytyki²⁷, odrzuca zarzuty o reglamentacji dostępu, argumentując, że „w pierwszym etapie, *media workerem*, może być każdy, kto czuje się podobnie, jak dziś, powołany do tego, by uprawiać dziennikarstwo”. Ponadto – zdaniem Taczkowskiej – projekt nowej ustawy powinien zmierzać do utrzymania zawodu dziennikarza jako zawodu zaufania publicznego, z którego wykonywaniem związane są uprawnienia twórcze i który posiada cechy wolnego zawodu²⁸. Warto zauważyć, że antagonizmy pomiędzy dziennikarzami i jakbyśmy powiedzieli dziś *media workerami* zdarzały się już w okresie międzywojennym w rodzimych redakcjach. Najistotniejszym z nich były różnice interesów pomiędzy dziennikarzami i aplikantami, którzy stanowili poważną konkurencję w zatrudnieniu. Dziennikarskie syndykaty próbowały więc przede wszystkim wymóc na wydawcach przestrzeganie ścisłych proporcji pomiędzy zatrudnieniem dziennikarzy zawodowych a aplikantów z niepełnym wykształceniem (niezawodowych), niepobierających niezbędnego minimum płacy, a nawet nie przedstawiających dowodu ubezpieczenia w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych²⁹.

Status dziennikarza a obowiązek rejestracji prasy

Artykuł 20 obowiązującego prawa prasowego stanowi o obowiązku sądowej rejestracji prasy, natomiast projekt nowelizacji ustawy zakłada wprowadzenie systemu fakultatywnej rejestracji (art. 20 ust. 1a), ale tylko w odniesieniu do tytułów prasowych ukazujących się w Internecie (publikacje w formie dokumentu elektronicznego). Obowiązek dobrowolnej rejestracji będzie przy tym dotyczyć jedynie dzien-

²⁶ J. Forowicz, *Ustawa o samorządzie dziennikarstwa*, Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich, <http://www.sdp.pl/node/45> [odczyt: 27.03.2012].

²⁷ Zob. Zapis debaty *Prawo prasowe – między anarchią a kagańcem* z dn. 14 listopada 2007 r., <http://www.freepress.org.pl/zapdeb141107.doc>. [odczyt: 27.03.2012].

²⁸ Wypowiedź Joanny Taczkowskiej, tamże.

²⁹ Zob. D. Nałęcz, dz.cyt., s. 127.

ników bądź czasopism ukazujących się w formie elektronicznej, a nie na przykład portali internetowych. Instytucji rejestracji fakultatywnej nie przewidują obowiązujące przepisy. Jeżeli w przypadku wydawania dziennika lub czasopisma w formie elektronicznej istnieje potrzeba dokonania wpisu do odpowiedniego rejestru prowadzonego przez sąd, wówczas dokonanie wpisu powinno być obowiązkowe – przewiduje projekt. Przyjęty w nowelizacji obowiązek dobrowolnej rejestracji tytułów prasowych ukazujących się w formie elektronicznej ma zdaniem autorów nowych rozwiązań zachęcić wydawców prasy internetowej do ochrony własnego tytułu prasowego, podobnie jak czynią to wydawcy prasy drukowanej, wobec których obowiązek rejestracji dzienników i czasopism jest obligatoryjny. Jednocześnie jednak powstaje pytanie, czy wpis do rejestru, który podmiotom działającym w otoczeniu mediów i dziennikarstwa powinien dawać gwarancję jawności i prawdziwości zawartych w nim informacji, może zależeć wyłącznie od decyzji właściciela dziennika lub czasopisma? Ustawodawca uznał, że większość właścicieli mediów zarejestruje swoje tytuły, gdyż zgodnie z projektem nowego prawa prasowego wydawcy, którzy zdecydują się zarejestrować swój dziennik bądź czasopismo internetowe, będą mogli prowadzić swoją działalność prasową na zasadach określonych w ustawie. Dla dziennikarzy tworzących przekazy internetowe ma to swoje doniosłe konsekwencje, gdyż wydawca rezygnujący z rejestracji wydawanego przez siebie tytułu prasowego ukazującego się w formie elektronicznej będzie z pełną świadomością prowadzić działalność pozaprasową, co oznacza świadomą rezygnację z praw, jakimi cieszą się dziennikarze prasy drukowanej, m.in. uprawnieniami do powoływania redaktora naczelnego, dysponowania prawem do informacji czy możliwością powołania się na tajemnicę dziennikarską. Podobne przełożenie będzie w zakresie obowiązków nałożonych na dziennikarzy przez ustawę. Dyskusja nad obowiązkiem rejestracji prasy toczyła się na przełomie roku 2011 i 2012 z dużą intensywnością, głównie na skutek orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, który w połowie grudnia 2011 roku uznał obowiązek rejestracji prasy za zgodny z Konstytucją, natomiast w tym samym wyroku sędziowie TK orzekli, że karanie grzywną lub ograniczeniem wolności za brak rejestracji czasopism drukowanych jest niekonstytucyjne ze względu na zbyt surową sankcję karną³⁰. Trybunał zasygnalizował także, że uchwalone w roku 1984 prawo prasowe nie jest dostosowane do współczesności. Własne propozycje rozwiązania kwestii rejestracji prasy oraz likwidację rejestrów czasopism i dzienników w sądach okręgowych zaproponowało pod koniec roku 2011 Polskie Stronnictwo Ludowe, uznając za konieczne wprowadzenie definicji prasy elektronicznej. Funkcje rejestracyjne miałyby przejąć prowadzona w Internecie baza zgłoszeń o pismach. Prasa elektroniczna byłaby wyłączona z obowiązku zgłoszenia do centralnej ewidencji, choć każdy, kto dokonałby takiego zgłoszenia, mógłby liczyć na prawną ochronę swojego tytułu prasowego.

Wykazana w tym artykule specyfika zawodu dziennikarskiego wykluczyła możliwość sprowadzenia dziennikarzy do rangi pracowników najemnych, działających

³⁰ Trybunał Konstytucyjny: karanie za brak rejestracji czasopism – niekonstytucyjne, „Rzeczpospolita”, Prawo, <http://www.rp.pl/artykul/769885.html> [odczyt: 27.03.2012].

na podstawie umowy o pracę, rozszerzając tę kategorię zawodową także o osoby, które faktycznie wykonują ten zawód. Znalazło to odzwierciedlenie w ustawie Prawo prasowe, uchwalonej jeszcze w roku 1984, a więc w zgoła niedemokratycznych realiach społeczno-ustrojowych. O ile jednak nie budzi wątpliwości, że dziennikarz to osoba pracująca intelektualnie nad tworzeniem tekstów, audycji, programów, publikacji internetowych, a jednocześnie pozostająca w trwałych relacjach z redakcją (wydawcą, nadawcą), o tyle nadal źródłem nieporozumień jest występujące w obowiązującej ustawie sformułowanie o zajmowaniu się działalnością dziennikarską „na rzecz i z upoważnienia redakcji”, wywołujące kontrowersje zwłaszcza w nowych mediach społecznościowych, ale także wśród freelancerów. Zapewne z tych powodów trzecia koncepcja kategoryzowania zawodu dziennikarskiego, obok normatywnego pozostawiania w stosunku pracy z redakcją i faktycznego wykonywania tego zawodu, wiąże się z uznawaniem za dziennikarzy jedynie osób stowarzyszonych w dziennikarskich korporacjach. Projekt MKiDN ustawy o zmianie prawa prasowego z 1984 roku nie zawiera istotnych zmian dotyczących statusu dziennikarza, można nawet stwierdzić, że utrzymuje *status quo* w tej kwestii, przeciwnie do projektu firmowanego przez Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich – ściśle reglamentującego dostęp do zawodu – który spotkał się z przychylnym przyjęciem części środowiska dziennikarskiego, a także świata polityki. Koncepcja dziennikarstwa certyfikowanego, opartej na regułach korporacyjnych, może jednak budzić niepokój i obawy o swobodę działania oraz funkcjonowania dziennikarstwa, o pojawiające się wraz z tym możliwości interwencji instytucjonalnych, normatywnych i politycznych w działalności zawodowej dziennikarzy.

Bibliografia

- Barta J., Markiewicz R., Matlak A. (red.), *Prawo mediów*, Warszawa 2008.
- Barta J., Dobosz I., *Prawo prasowe*, Kraków 1989.
- Forowicz J., *Ustawa o samorządzie dziennikarstwa*, Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich, <http://www.sdp.pl/node/45> [odczyt: 27.03.2012].
- Goban-Klas T., *Media i komunikowanie masowe*, Warszawa 2005.
- Golka B., *System medialny Stanów Zjednoczonych*, Warszawa 2004.
- Kononiuk T., Michalski B., *Problemy prawne zawodu dziennikarskiego*, Warszawa 1998.
- Kunczik M., Zipfel A., *Wprowadzenie do nauki o dziennikarstwie i komunikowaniu*, Warszawa 2000.
- Międzynarodowa Federacja Dziennikarzy (FIJ), The International Federation of Journalists, <http://www.ifj.org/en/pages/freelance-rights-1> [odczyt: 26.03.2012].
- Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Klasyfikacja zawodów i specjalności*, <http://www.mpips.gov.pl> [odczyt: 26.03.2012].
- Nałęcz D., *Zawód dziennikarza w Polsce 1918–1939*, Warszawa–Łódź 1982.
- Siebert F.S., Schramm T., Petereson W., *Four Theories of the Press. The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility, and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do*, Chicago 1984.
- Sobczak J., *Prawo prasowe. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Trybunał Konstytucyjny: karanie za brak rejestracji czasopism – niekonstytucyjne, „Rzeczpospolita”, Prawo, <http://www.rp.pl/artukul/769885.html> [odczyt: 27.03.2012].

- Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r., <http://historia.pgi.pl/kwietniowa.php> [odczyt: 27.03.2011].
- Ustawa o zmianie ustawy Prawo prasowe, Projekt z dnia 8 grudnia 2010 r., <http://bip.mkidn.gov.pl/pages/legislacja/archiwum/projekty-ustaw.php> [odczyt: 12.02.2012].
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. z 1988 r. nr 5 poz. 24, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (tekst jedn.: Dz.U. nr 14 poz. 176, z późn. zm.).
- Wojtczak K., *Pojęcie wolnego zawodu w świetle prawa*, „Studia Prawnicze” 1997, nr 3–4.
- Zawód: dziennikarz, Portal SDP, 09/03/2011, <http://www.sdp.pl/wyniki-ankiety-sdp> [odczyt: 27.03.2011].
- Zapis debaty *Prawo prasowe – między anarchią a kagańcem* z dn. 14 listopada 2007 r., <http://www.freepress.org.pl/zapdeb141107.doc>. [odczyt: 27.03.2012].
- Zaremba M., *Prawo prasowe, ujęcie praktyczne*, Warszawa 2007.

